

УДК 159.97

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2025.23.15>

РАННІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ РОЗЛАДІВ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Наталія Лук'янчук

*Український гуманітарний інститут,
вул. Інститутська, 14, м. Буча, Україна, 08292
e-mail: natali.lukynchuk@gmail.com*

Валентина Чубукова

*Український гуманітарний інститут,
вул. Інститутська, 14, м. Буча, Україна, 08292
e-mail: valentinacubukova15@gmail.com*

Стаття зосереджується на ранніх психологічних індикаторах розладів аутистичного спектра (РАС), акцентуючи увагу на важливості ранньої діагностики для покращення результатів втручання та підвищення якості життя людей з аутизмом. Автори висвітлюють глобальні тенденції та статистичні дані, що вказують на зростання поширеності РАС як у світі, так і в Україні, що свідчить про нагальну потребу у систематичній оцінці та підтримці.

Важливою частиною дослідження є огляд інструментів скринінгу, включаючи опитувальник ШНАТ, шкалу Біне-Сімона для оцінки когнітивного розвитку та критерії DSM-V для діагностики РАС. Систематичне застосування цих інструментів дає змогу своєчасно виявляти поведінкові, комунікативні та розвиткові аномалії у дітей, що є критично важливим для започаткування своєчасного та індивідуалізованого втручання. У статті також наведено практичний приклад за участю сімей та дітей різного віку та етапів розвитку, що ілюструє застосування цих діагностичних інструментів.

Крім того, автори обговорюють двоїстий характер ранньої діагностики РАС, розглядаючи її переваги, такі як покращення траєкторій розвитку та розширений доступ до спеціалізованих послуг, разом із можливими ризиками, серед яких стигматизація та неправильна діагностика. Вони виступають за мультидисциплінарний підхід, що передбачає співпрацю психологів, педагогів, медичних фахівців та сімей для створення інтегрованої системи підтримки.

У висновках наголошується на трансформаційному потенціалі раннього втручання, яке сприяє розвитку важливих життєвих навичок у дітей з аутизмом, зниженню стресу батьків та сприянню соціальній інтеграції. Завдяки спільним зусиллям діти з РАС можуть досягти значущої участі у суспільстві, демонструючи, що ефективна діагностика та втручання є ключовими для розкриття їхнього потенціалу.

Ключові слова: розлади аутистичного спектра (РАС), рання діагностика, інструменти скринінгу, психологічні характеристики, аутизм, соціалізація, втручання, розвиток дитини, адаптивні навички.

Актуальність дослідження. У багатьох країнах світу актуальним стало питання щодо виявлення, навчання, виховання та соціалізації дітей з особливими потребами. Окрему нішу займають особи з розладами аутистичного спектра (РАС). Дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) свідчать, що раннє втручання та системний підхід значно підвищують шанси дітей із аутизмом на соціальну інтеграцію. Міжнародні організації, такі як Autism Speaks, рекомендують застосування інноваційних технологій, включаючи VR-навчання та штучний інтелект для діагностики [1].

Так ця американська асоціація порахувала, що один випадок аутизму трапляється на 88 дітей, ця інформація була актуальною на 2018 рік. А за оцінками ВООЗ, одна дитина із 160 має будь-який із РАС. Загалом у світі таких осіб нараховується понад 2 мільйони 400 тисяч [2]. Дослідження проведені в Україні засвідчили, що у 2017 році була зареєстрована 7491 дитина з РАС, а в жовтні 2023-го – вже 20936 таких дітей [3].

Світова спільнота прийняла факт збільшення кількості дітей та дорослих з РАС і тому за рішенням Генеральної Асамблеї ООН у 2007 році було запроваджено особливий день – 2 квітня як всесвітній день поширення інформації про аутизм. Це зроблено для того, щоб діти з особливими потребами мали право не тільки на визнання, що вони існують, але й мали можливість отримувати медичні та освітні послуги на належному рівні. Інклюзивні програми, які підтримуються UNICEF, спрямовані на забезпечення права кожної дитини на якісну освіту. Тому ця організація готує просвітительську літературу для батьків, педагогів, психологів [4].

Метою нашого дослідження є виявлення переваг при ранній діагностиці аутизму. Рання діагностика аутизму має вирішальне значення для своєчасного втручання та покращення віддалених результатів.

Огляд джерел. Багато науковців світу займалися цим питанням і внесли свої доповнення до поняття аутизму. Вивченням проблеми аутизму в різні часи займалися Г. Аспергер, Е. Блейлер, Г. Сухарева, Л. Каннер, Л. Вінг, О. Богдашина, М. Ліблінг, С. Мнухін, та інші [5, 6].

Група Карен Пірс вивчила дані майже 10,5 тисяч немовлят з округу Сан-Дієго, Каліфорнія. Батькам малюків було запропоновано заповнити опитувальник. Питання стосувалися сприйняття звуків, слів, жестів, розпізнавання об'єктів, і навіть візуальних контактів та інших форм спілкування, притаманних дітям цього віку. На підставі цих даних дослідники оцінили діагностичну цінність опитувальника в 75 %. Отже, було створено ранню діагностику аутизму у немовлят [7].

Українські дослідники Я. Багрій, О. Богдашина вивчали сутність аутизму; К. Островська описувала проблеми психологічної допомоги дітям з аутизмом; Т. Скрипник розробила комплексну програму розвитку дітей з аутизмом; В. Тарасун описала концепції розвитку, навчання та соціалізації дітей з аутизмом; Г. Хворова описала, як надавати психолого-педагогічну допомогу дітям із розладами спектра аутизму; Д. Шульженко досліджувала психологічну корекцію аутистичних порушень і формування готовності дітей із розладами аутичного спектра до навчання в школі [8].

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Розлад спектра аутизму (РАС) – це стан нервової системи, що складається з постійних проблем у соціальному спілкуванні та взаємодії, а також наявність повторюваних і обмежених моделей поведінки. Рання діагностика аутизму має вирішальне значення для своєчасного втручання та покращення віддалених результатів.

«Одним з таких викликів, який постає перед сучасним фахівцем, є розуміння проявів, рання діагностика та лікування розладів аутистичного спектра (РАС) у дітей. Розуміння цього патологічного стану змінювалося протягом останніх 50 років. Аутизм (грец. autos – «сам»; аутизм – «занурення в себе») – розлад розвитку нервової системи, що характеризується порушенням соціальної взаємодії та вербальної й невербальної комунікації, повторюваною поведінкою» [5].

Скринінгові та діагностичні інструменти, які, допомагають у постановці діагнозу, це модифікований контрольний список для виявлення аутизму у малюків, переглянутий з подальшим спостереженням, оцінка батьків статусу розвитку і шкалу оцінки дитячого аутизму, серед інших. Переваги ранньої діагностики містять можливість раннього

втручання, яке покращує розвиток дитини та покращує її адаптаційні навички. Раннє виявлення аутизму дозволяє впроваджувати спеціалізовані втручання, адаптовані до конкретних потреб людей з аутизмом, спрямовані на соціальне спілкування, розвиток мови та поведінкові проблеми. Крім того, рання діагностика дає сім'ям доступ до відповідних служб підтримки, освітніх ресурсів і громадських програм, сприяючи кращим механізмам подолання, зменшенню батьківського стресу [9].

Розлад спектру аутизму – це стан, пов'язаний з розвитком мозку, який впливає на те, як людина сприймає інших і спілкується з ними, викликаючи проблеми в соціальній взаємодії та спілкуванні. Розлад також включає обмежені та повторювані моделі поведінки. Термін «спектр» у розладі спектру аутизму відноситься до широкого діапазону симптомів і різного ступеня тяжкості.

Ще на ранніх етапах розвитку дитини з РАС характерні певні порушення. Особливо часто лікарі, психологи, педагоги відмічають: що дитина майже не дивиться в очі або робить це незвично; у неї значно знижена цікавість до всього, що її оточує, що відбувається навколо; дитина немовби перебуває у власному світі, бавиться на самоті; не наслідує поведінку та ігри інших, зокрема батьків; дитина починала говорити, а потім перестала; зовсім не почала розмовляти; є мовленнєві порушення (понад 40% людей з аутизмом – невербальні); уникає контакту – не любить, коли до неї торкаються, обіймають тощо; не реагує на прохання чи коли до неї звертаються – хоча в інших ситуаціях видно, що в дитини все гаразд зі слухом; механічно багато разів повторює слова, які десь почула – наприклад, по телебаченню; не використовує жестів і міміки при спілкуванні, повторює останні слова з того, що їй сказали; повторює стереотипні рухи, наприклад, крутить головою, ходить довкола кімнати, погойдється тощо; дитину важко зупинити, відволікти від одноманітних повторюваних дій; різко реагує на будь-які зміни у щоденних справах. Наприклад, наполегливо вимагає їсти лише з певного посуду, одягатися тільки у визначений одяг, ходити тільки визначеним шляхом [10].

Діти з розладами аутичного спектра суттєво вирізняються як від дітей з нормальним типом розвитку, так і від дітей, які мають інші психофізичні вади. Цим дітям незрозуміло й нецікаво те, що роблять звичайні люди. Навколишня дійсність для них – розмаїття непов'язаних між собою, мінливих звуків, образів, подій, що зумовлюють тривогу і страх.

Однак рання діагностика аутизму також несе в собі певні ризики. Одним із серйозних занепокоєнь є можливість наклеювання ярликів і стигматизації, що може вплинути на самооцінку дитини та заважатиме спілкуванню у соціумі. Існує ризик невірної діагностики, що може призвести до непотрібних втручань і лікування. Крім того, діагностичний процес може бути тривалим, складним і емоційно напруженим для родин, адже у всебічній оцінці мають прийняти участь міждисциплінарні команди. Ця робота підкреслює важливість збалансованого підходу до аналізу переваг і ризиків ранньої діагностики. Раннє виявлення проблеми дозволяє своєчасне втручання, що значно покращує результати розвитку та якість життя людей з аутизмом. Щоб пом'якшити ризики, вкрай важливо забезпечити точні та надійні діагностичні процедури, підтримки родини протягом усього процесу та сприяти суспільній обізнаності та прийняттю.

Для того, щоб реалізувати ефективний психологічний аналіз порушень у дитини з аутизмом необхідним етапом є вивчення її індивідуальних психологічних особливостей. Для проведення дослідження були використані такі методики: опитувальник CHAT (Checklist for Autism in Toddlers) спостереження за балансом здоров'я дітей, методика Біне-Сімона для визначення рівня розумового розвитку дитини, та розглянутий скринінговий опитувальник критерії DSM-V для розладів аутистичного спектру.

Опитувальник CHAT розробили Барон-Коуен і його колеги (Allen, Gillberg) 1992 р. Опитувальник було створено для спостереження за балансом здоров'я дітей. Було означено, що опитувальник повинен бути короткий та легкий у використанні. Здійснення дослідження за його допомогою займає близько 15 хвилин. CHAT складається з двох частин: Перша частина (А) охоплює закриті питання, що стосується функціонування дитини в дев'яти сферах. Друга частина (Б) складається з п'яти пунктів, має експериментальний характер і полягає в тому, щоб особа, яка проводить дослідження, оцінила виконання дитиною кількох простих 9 завдань та дає змогу порівняти інформацію, отриману від батьків, з фактичними можливостями дитини.

Для визначення рівня розумового розвитку дитини найефективнішою є методика Біне-Сімона. Шкала тестів розумового розвитку А. Біне-Т. Сімона передбачає дослідження розумового розвитку дітей конкретного віку, починаючи з 3 і до 15 років. Для кожного віку обирається по 6 тестів, а для 12-річних – 8 тестів. Кожен тест оцінюється позитивно чи негативно відповідно до вказівок до кожного завдання. Дослідження проводять так, що дитині конкретного віку даються тести, розраховані на дітей, що на два роки молодші за досліджувану дитину. Якщо дитина позитивно розв'язує всі ці тести, тоді переходять до тестів, розрахованих на дітей старшого віку, зупиняючись на шкалі того віку, тести якого дитина не може розв'язати. За кожне виконане завдання розраховане до 9 років додається 2 місяці.

Скринінговий опитувальник критерії DSM-V для розладів аутистичного спектру допомагає виявити порушення у дитини раннього віку.

Одним із провідних методів корекції поведінки дітей із РАС є прикладний аналіз поведінки (АВА). Цей метод орієнтований на поступове навчання дітей нових навичок через підкріплення бажаних дій і поведінки. Застосування АВА дозволяє розвивати комунікаційні, соціальні та навчальні навички, що підтверджено його ефективністю у терапевтичній практиці [11].

Сенсорна інтеграція – ще один метод, який активно використовується у роботі з дітьми з аутизмом. Ерготерапевти застосовують вправи та спеціальні іграшки для корекції сенсорної чутливості, допомагаючи дітям краще взаємодіяти із зовнішнім світом.

Особливе значення мають такі інноваційні методи, як музична терапія та арт-терапія. Вони допомагають дітям із РАС висловлювати емоції, долати стрес та тривогу через творчість, сприяючи їхній соціалізації.

Але стигматизація осіб із розладами спектра аутизму (РАС) залишається важливою соціальною проблемою. Багато сімей стикаються з нерозумінням, дискримінацією та ізоляцією. Це впливає як на емоційний стан дитини, так і на мотивацію батьків звертатися за професійною допомогою. Для подолання цієї проблеми важливо проводити просвітницькі кампанії, спрямовані на суспільну обізнаність. Наприклад, міжнародні ініціативи, такі як Всесвітній день розповсюдження інформації про аутизм (2 квітня), сприяють зменшенню стигматизації. В Україні необхідно розвивати тренінги для вчителів, роботодавців та суспільства загалом, що сприятиме толерантному ставленню до людей з аутизмом.

Наше дослідження проводилось з родинами, де є діти з порушеннями аутистичного спектру, а також які є членами групи Pinocchio Nürnberg int. у Німеччині. Ми спостерігали за дітьми різного віку (від 2,5 до 10 років) і з різним ступенем розумового розвитку, які були вербальні та невербальні. Спілкування з дітьми та батьками, під час проведення дослідження показало на високу ефективність проведення корекційної терапії, занять з спеціалістами та прийнятті лікувальних засобів під наглядом лікаря психіатра-невролога.

На підставі наших спостережень, опитувань, аналізу досліджень, маємо такі **висновки**. Отже, рання діагностика аутизму – це дуже важливий крок до своєчасного звернення

родини до спеціаліста. Що в подальшому допомагає дитині у надбанні комунікативних, вербальних навичок; навичок самообслуговування; вміння повідомити про свої потреби; своєчасна допомога батькам у вирішення складних поведінкових проблем, можливість з допомогою спеціаліста відвідувати дошкільний заклад та навчатися в школі. Родини дітей з РАС у багатьох країнах мають підтримку спеціальних служб, громадських програм, що допомагають їм впоратися зі стресом їхнього становища. Такі діти мають майбутнє, завдяки ранньому своєчасному втручання і співпраці команди спеціалістів. Діти з аутизмом можуть отримати все необхідне, щоб бути повноцінними членами суспільства і навіть, реалізуючи свої таланти, допомагати іншим, як це є в усьому цивілізованому світі.

Результати нашого дослідження можуть бути використані у подальшому для розробки освітніх програм, створення індивідуальних планів роботи з дітьми з РАС, підвищення обізнаності серед педагогів та батьків.

Список використаної літератури

1. What causes autism? Autism statistics and facts – Електронний ресурс. <https://www.autismspeaks.org/autism-symptoms>.
2. «Люди дощу» – хто вони? Або що ви знаєте про аутизм? Центр громадського здоров'я МОЗ України. 02.04.2018. – Електронний ресурс. <https://phc.org.ua/news/lyudi-doschu-khto-voni-abo-scho-vi-znaete-pro-autizm>
3. В Україні на обліку – понад 20 тисяч дітей з аутизмом. Ексклюзив. 03.10.2023. https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3769403-v-ukraini-na-obliku-ponad-20-tisac-ditej-z-autizmom.html?utm_source=chatgpt.com.
4. Якщо у вашої дитини розлади аутистичного спектра. Керівництво для батьків. – Електронний ресурс. <https://www.unicef.org/ukraine/media/13506/file/Autism%20spectrum%20disorders.pdf>.
5. Кирилова, Л. Г., Мірошников, О. О., Юзва, О. О. Еволюція поглядів на розлади аутистичного спектра. 26.05.2020. – Електронний ресурс. <https://health-ua.com/article/60223-evolyutsiya-poglyadv-narozladi-autistichnogo-spektra>
6. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: Монографія. – К.: Видавництво «Фенікс», 2010. – 320 с.
7. Evaluation of the Diagnostic Stability of the Early Autism Spectrum Disorder Phenotype in the General Population Starting at 12 Months. April, 29. 2019. <https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/fullarticle/2732144>.
8. Мойсєєнко І. М. Теоретичні підходи до дослідження ознак аутизму в Україні. «Інноваційна педагогіка», Випуск 10. Т. 1. 2019. С. 58–62.
9. Chiugo Okoye, Chidi M Obialo-Ibeawuchi, Omobolanle A Obajeun, Sarosh Sarwar and others. . Early Diagnosis of Autism Spectrum Disorder: A Review and Analysis of the Risks and Benefits. 2023. Okoye et al. Cureus 15(8): e43226. DOI 10.7759/cureus.43226. – Електронний ресурс. 9 p. file:///C:/Users/Lenovo/Desktop/%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B8/20230809-18778-errtye.pdf.
10. Кузьменко Юлія. Немає двох однакових людей з РАС: що таке аутизм та як допомогти людині з ним адаптуватися. 02.04.2024. Суспільне. Новини. – Електронний ресурс. <https://susplilne.media/714276-nemaie-dvoh-odnakovih-ludej-z-ras-so-take-autizm-ta-ak-dopomogti-ludini-z-nim-adaptuvatisa/>
11. Метод АВА – прикладний аналіз поведінки. 14.11.2019. <https://aytuzon.com.ua/analiz-povedinky/>.

EARLY PSYCHOLOGICAL SIGNS OF AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Nataliia Lukianchuk

*Ukrainian Institute of Arts and Sciences,
14, Instytutska str., Bucha, Ukraine, 08292
e-mail: natali.lukynchuk@gmail.com*

Valentina Chubukova

*Ukrainian Institute of Arts and Sciences,
14, Instytutska str., Bucha, Ukraine, 08292
e-mail: valentinacubukova15@gmail.com*

The article focuses on the early psychological indicators of Autism Spectrum Disorder (ASD), emphasizing the significance of early diagnosis in enhancing intervention outcomes and the overall quality of life for individuals with autism. The authors highlight global trends and statistical data that underscore the increasing prevalence of ASD, both internationally and in Ukraine, suggesting a pressing need for systematic evaluation and support.

A comprehensive review of screening tools, including the CHAT questionnaire, the Binet-Simon scale for assessing cognitive development, and the DSM-V criteria for ASD, forms a key part of the study. These instruments, when applied systematically, enable the early identification of behavioral, communicative, and developmental anomalies in children, which are critical for initiating timely and tailored interventions. The article also presents a case study involving families and children of varying ages and developmental stages to illustrate the practical application of these diagnostic tools.

Furthermore, the authors discuss the dual nature of early ASD diagnosis, balancing its advantages, such as improved developmental trajectories and enhanced access to specialized services, with potential risks, including stigmatization and misdiagnosis. They advocate for a multidisciplinary approach involving psychologists, educators, medical professionals, and families to create an integrated support system.

The study concludes by underscoring the transformative potential of early intervention in equipping children with autism to develop essential life skills, reducing parental stress, and fostering social inclusion. Through collaborative efforts, children with ASD can achieve meaningful participation in society, demonstrating that effective diagnosis and intervention are pivotal to unlocking their potential.

Key words: Autism Spectrum Disorder (ASD), early diagnosis, screening tools, psychological characteristics, autism, socialization, intervention Child development, adaptation skills.